

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ****INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS REGULATION
IN MASS MEDIA AND THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE****Примаков К.Ю.,
здобувач***Класичний приватний університет*

У статті здійснюється аналіз міжнародно-правових стандартів регулювання у сфері масової інформації. Узагальнюються теоретичні аспекти становлення інформаційного законодавства в Україні, виділяються основні міжнародні угоди у сфері масової інформації, досліджується рівень сприйняття та застосування Україною міжнародно-правових стандартів регулювання у сфері масової інформації.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, міжнародно-правове регулювання, інформація, масова інформація, засоби масової інформації, інформаційне законодавство.

Осуществляется анализ международно-правовых стандартов регулирования в сфере массовой информации. Обобщаются теоретические аспекты становления информационного законодательства в Украине, выделяются основные международные соглашения в сфере массовой информации, исследуется уровень восприятия и применения Украиной международно-правовых стандартов регулирования в сфере массовой информации.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты, международно-правовое регулирование, информация, массовая информация, средства массовой информации, информационное законодательство.

The analysis of international legal standards of regulation in the media. Attention is drawn to the need to find and develop inter-sectoral approaches to complex scientific studies on the legal regulation of the media analysis of international law that set standards for its production and distribution. Assumed to exist in the domestic information-specific sub-sectors, aimed at the settlement of legal relations in the media.

Determine the structure of legal regulation in the sphere of mass media in Ukraine, international legal level (international instruments of universal and regional levels) and national (and inter-departmental acts). The attention is focused on the importance of international relations concerning regulation in the media. Analyzed the main international agreements in the field of media in terms of their scope and subject of regulation.

We study the level of acceptance and application by Ukraine of international legal standards of regulation in the media, particularly in constitutional norms. It is established that the Constitution of Ukraine the right to freedom of expression enshrined in two forms: in the form of constitutional guarantees of freedom of expression, opportunities to publicly express their views, ideas and opinions and disseminate them by any legal means, as well as in the form of a constitutional guarantee of free search, receive, store, use and disseminate information by any means, which is enshrined in a special rule contained in Art. 34 of the Constitution of Ukraine. In addition, at the constitutional level set a number of restrictions on freedom of expression and freedom of the media in the interests of the state and society.

Emphasized on the fact that for better implementation of international legal standards of regulation in the media in national law, should conduct an audit of information legislation and create an integrated system, harmonized with international law.

Key words: international legal standards, international legal regulation, information, mass information media, information legislation.

Розвиток сучасних держав світу зумовлює активізацію інтеграційних процесів в правових системах, що призводить до зміни їх структури і появи регіональних і загальносвітових моделей права. Сьогодні правове регулювання інформаційних відносин все очевидніше стає інтернаціональним разом із відносинами між державами, які сприймають філософію глобалізації. Інформаційні процеси стали набувати міжнародного значення ще наприкінці ХХ ст., особливо у зв'язку із масовим використанням глобальної телекомунікаційної мережі Інтернет. Глобалізація як загальносвітова тенденція розвитку сучасного суспільства охоплює всі сфери людської діяльності, у т. ч. і правове життя. Це викликає необхідність створення наднаціональних правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері масової інформації, а також впровадження Україною цих норм у національне право.

Питання масової інформації, зокрема регулювання цієї сфери нормами міжнародного права, досліджувалися у працях І. В. Арістової, І. Л. Бачило, В. М. Брижка, В. В. Галунька, В. А. Залізняка, В. О. Копилова, Б. А. Кормич, Т. А. Костецької, О. В. Кохановської, Л. В. Кузенко, В. А. Ліпкана, А. І. Марущака, М. М. Рассолова, Р. С. Свистовича, В. С. Цимбалюка та інших вчених. Написанню статті передувало ознайомлення з працями таких зарубіжних вчених-фахівців в інформаційній галузі, як Р. Арон (США), Дж. Кін (Великобританія), Д. Сміт (США), М. Скідмор (США), Ф. Люшер (Франція), Р. Холсінгер (США), Дж. Уделла (Великобританія) та ін.

Водночас динамічні інформаційні перетворення в Україні викликають необхідність їх комплексного аналізу і розуміння з боку вітчизняної юридичної науки, яка поки

що не виробила стійкі теоретичні позиції формування правових основ тіснішої інтеграції в інформаційній сфері. Дослідження інформаційних явищ юридичною наукою проводяться переважно в замкнутому теоретичному полі, внаслідок чого інформаційні процеси, які безперервно розвиваються в українському суспільстві та складають новий тип взаємовідносин між суб'єктами, аналізуються у вузькогалузевих рамках наукових правових дисциплін. Ці обставини викликають необхідність пошуку та вироблення міжгалузевих комплексних підходів у наукових дослідженнях, присвячених правому регулюванню масової інформації, аналізу норм міжнародного права, які встановлюють стандарти щодо її виготовлення та розповсюдження.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових стандартів регулювання у сфері масової інформації, а також визначення рівня їх сприйняття та застосування у вітчизняному праві. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі задачі: а) проаналізувати теоретичні аспекти становлення інформаційного законодавства в Україні; б) систематизувати основні міжнародно-правові стандарти регулювання у сфері масової інформації; в) дослідити рівень сприйняття та застосування міжнародно-правових стандартів регулювання у сфері масової інформації у вітчизняному праві.

У вітчизняному науково-дослідницькому середовищі інформаційне законодавство є одним із популярних питань, яке привертає увагу вчених-фахівців з різних галузей юридичних знань, насамперед це стосується інформаційного та адміністративного права. Це обумовлено достатньо важливим предметом наукового аналізу (пра-

вил поведінки зацікавлених суб'єктів, які вступають у відносини з приводу масової інформації), а також породжує цілісну систему норм, що регулюють інформаційні відносини. Звичайно, законодавець не дає багато підстав для чіткого розподілу усіх існуючих «інформаційних» нормативно-правових актів за таким критерієм, як регулювання відносин у сфері саме масової інформації. Проте, якщо у міжнародній практиці, а також національному законодавстві, зокрема Законі України «Про інформацію», існує поділ інформації на різні види, доцільно припустити існування окремої підгалузі, що спрямована на врегулювання правовідносин у сфері інформації, яку прийнято називати масовою. Але у будь-якому разі починати слід з теоретичних узагальнень стосовно такого явища, як інформаційне законодавство.

За енциклопедичною трактовкою, інформаційне законодавство – це сукупність нормативних актів та окремих правових норм, що регулюють відносини, які виникають при збиранні, отриманні, використанні, поширенні та зберіганні інформації (інформаційні відносини) [1, с. 715]. Під інформаційним законодавством України В. А. Ліпкан та В. А. Залізник розуміють систему законів України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також підзаконних нормативно-правових актів України, прийнятих відповідно до Конституції України, що регулюють суспільні відносини у сфері інформації [2, с. 99].

У структурному відношенні інформаційне законодавство України має класичні елементи, достатньо компактно розглянути багатьма вітчизняними вченими. Наприклад, Т. А. Костецька: а) виділяє у структурі національного інформаційного законодавства норми Конституції України, які містяться насамперед у ст.ст. 17, 32, 34, як фундаментальні в ієрархічній структурі відповідного законодавства; б) відзначає беззаперечною приналежністю до системи інформаційного законодавства норм міжнародно-правових актів, які встановлюють основоположні права людини, зокрема і право на інформацію (ст. 19 Загальної декларації прав людини, ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права тощо), інформаційно-правові норми міжнародних актів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України; в) виділяє галузеві характеристики окремих норм національного права, наприклад, адміністративного, кримінального, комерційного, цивільного тощо, які спрямовані, на врегулювання інформаційних відносин [3, с. 26]. Авторка також виділяє підгалузі інформаційного законодавства: законодавство про – ЗМІ (про друковані ЗМІ – пресу); телебачення і радіомовлення, систему суспільного телебачення, інформаційні агентства; інформатизацію; інформацію в інформаційно-телекомунікаційних системах; інформаційні ресурси (національний архівний фонд і архівні установи, бібліотеки і бібліотечну діяльність, радіочастотний ресурс тощо); телекомунікації; науково-технічну інформацію; статистичну інформацію; рекламу інформацію; таємну (з обмеженим доступом) інформацію та ін. [3, с. 31]. Р. А. Свистович пропонує досліджувати особливості правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, базуючись на класифікації сфери масової інформації за критерієм правового інституту інформаційного права – інституту ЗМІ та його відповідних субінститутів: друкованих ЗМІ; електронних ЗМІ (телебачення, радіомовлення, Інтернет); кінематографії; інформаційних агентств [4].

Отже, у структурному відношенні можна виділити два основні виміри щодо правового регулювання у сфері масової інформації в Україні: міжнародно-правовий (міжнародні акти універсального та регіонального значення) та національний (міжгалузевий та відомчий). Найбільш універсальним та базовим є міжнародно-правовий вимір

щодо регулювання правовідносин у сфері масової інформації в Україні, зважаючи на багато об'єктивних підстав, серед яких і намагання України стати частиною глобального цивілізованого світу, а відтак – привести власне право і законодавство у відповідність з кращими міжнародними (європейськими) стандартами.

Міжнародно-правовий (міжнародні акти універсального та регіонального значення) вимір щодо правового регулювання у сфері масової інформації в Україні характеризується наявністю та застосуванням в національному праві міжнародних стандартів у цій сфері, що закладені в таких документах, як: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05 травня 1989 року, Угода про співробітництво в галузі інформації від 09 жовтня 1992 року, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року, Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року, Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 року, Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 року, Резолюція 60/45 ГА ООН «Досягнення у галузі інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 08 грудня 2005 року, Порядок денний у галузі сталого розвитку до 2030 року від 25 вересня 2015 року та інші акти.

Необхідність у міжнародно-правовому регулюванні сфери масової інформації та суспільних відносин, що реалізуються з приводу її виготовлення та розповсюдження, виникла з розвитком новітніх засобів зв'язку (космічних супутників, потужних трансляційних станцій, космічних антен), що надали можливість поширювати масову інформацію за межі конкретної держави. Усвідомлюючи суспільно-політичну значимість свободи масової інформації та незалежності ЗМІ, багато міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, ЄС) розробили, а держави-члени підписали важливі міжнародно-правові документи з питань свободи поширення масової інформації.

Уже на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Резолюція 59 (1) від 14 грудня 1946 року, в якій вказувалося, що «свобода інформації є основним правом людини і являє собою критерій всіх видів свободи, заради захисту яких створена Організація Об'єднаних Націй». У ст. 19 Загальної Декларації прав людини було встановлено суб'єктивне «право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Питання свободи масової інформації розглядалися в більш пізніх Резолюціях ООН. Наприклад, принцип «вільного потоку інформації на всіх рівнях» зафіксовано в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 45/76 «Про інформацію на службі людству» від 11 грудня 1990 року. У Софійській Декларації щодо зміцнення незалежних і плюралістичних ЗМІ від 13 вересня 1997 року затверджується, що свобода масової інформації має найважливіше значення для розвитку і збереження демократії, оскільки «двоєдина функція друку полягає в передачі інформації та ідей, що становлять суспільний інтерес, а також в тому, щоб здійснювати моніторинг за діяльністю органів влади», у зв'язку з чим була підкреслена неприйнятність «будь-яких форм прямої або непрямой цензури».

У ст. 6 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1998 року № 53/144 «Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи» вказується, що кожна людина індивідуально або спільно з іншими має право знати, шукати, добувати,

отримувати і мати в своєму розпорядженні інформацію про всі права людини та основні свободи, включаючи доступ до інформації про те, яким чином забезпечуються ці права і свободи у внутрішньому законодавстві; вільно публікувати, передавати і поширювати серед інших думки, інформацію і знання про всі права людини та основні свободи; вивчати, обговорювати думки щодо дотримання прав людини і основних свобод як у законодавстві, так і на практиці.

Окрім Загальної декларації прав людини (ст. 19), Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права (ст. 19) і Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (ст. 10), існують й інші міжнародні угоди, що регулюють відносини у галузі масової інформації. За предметом правового регулювання усі ці акти умовно поділяються на дві групи. До першої групи входять міжнародно-правові акти, предметом правового регулювання яких є функціонування ЗМІ (Резолюція щодо Декларації про ЗМІ і права людини, Декларація про основні принципи, що стосуються внеску ЗМІ у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, Резолюція про відносини парламентів держав із ЗМІ; Європейська конвенція про транскордонне телебачення та ін.). Другу групу складають документи, що регулюють деякі питання міжнародного співробітництва у галузі інформації (Заключний акт НБСЕ, Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 року, Конвенція про права дитини та ін.).

Наприклад, Резолюція № 428 щодо Декларації про ЗМІ і права людини, прийнята на 21 черговій сесії Консультативної асамблеї Ради Європи у 1970 році, встановлює принципи, яких необхідно дотримуватися для того, щоб ЗМІ могли виконувати свої громадські функції. Принципи діяльності ЗМІ закладено й у Декларації про основні принципи, що стосуються внеску ЗМІ у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і у боротьбу проти расизму і апартеїду і підбурювання до війни, проголошеній 28 листопада 1978 року Генеральною конференцією ЮНЕСКО.

Одним із знакових міжнародних документів, що регламентують свободу масової інформації, є Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 15 травня 1989 року. Метою даної угоди, згідно зі ст. 1, є полегшення трансляції та ретрансляції телепрограм без урахування кордонів між учасниками угоди. В даному випадку масова інформація дійсно є вільною, тому що вона не обмежується межами одного державного утворення. Стаття 4 проголошує, що країни-учасниці забезпечують вільне вираження думки і свободи інформації відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Таким чином, на свободу поширення масової інформації за допомогою транскордонного мовлення поширюються обмеження, встановлені ч. 2 ст. 10 Конвенції (неприпустимість зловживань свободою масової інформації).

Наприкінці ХХ ст. відбувається усвідомлення зміни ролі ЗМІ у політичному і соціокультурному житті суспільства. Цей процес знайшов своє відображення в цілому ряді міжнародно-правових документів, в яких не тільки захищається свобода преси, а й розробляються механізми підвищення її відповідальності перед суспільством, порушуються питання про відображення насильства в ЗМІ, про роль, яку відіграють ЗМІ в ситуаціях конфліктів і напруженості.

Так, у Декларації про ЗМІ в демократичному суспільстві, прийнятій на 4-ій Європейській конференції на рівні міністрів з питань політики в галузі ЗМІ у Празі 7-8 грудня 1994 року, зазначається, що «функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві має постійно піддаватися переоцінці, з тим, щоб швидкі економічні, технічні і регламентаційні зміни не завдавали шкоди незалежності і плюралізму ЗМІ, правам людини, інтелектуальній власності, культурній і соціальній політиці» [6]. У прийнятій на цій

же Конференції Резолюції «Журналістські свободи і права людини» зроблена спроба виробити принципи підтримки балансу між здійсненням свободи вираження поглядів та свободи поширення інформації представниками медіа-індустрії та дотриманням прав споживачів інформаційних послуг. Вказується, що «підтримка і розвиток справжньої демократії вимагають наявності і зміцнення вільної, незалежної, плюралістичної та відповідальної журналістики» [6]. Таким чином, відбувається перенесення акценту зі свободи масової інформації, що розуміється як абсолютна цінність, на незалежність і плюралізм ЗМІ як гарантії виконання ними своєї основної функції – сприяти отриманню достовірної інформації і формування власної думки споживачами інформаційних послуг.

Одним із визначальних міжнародних актів, що встановлює базові міжнародні стандарти регулювання масової інформації, можна вважати Окінавську Хартію Глобального Інформаційного суспільства (Окінава – 2000), яка, зокрема, визначає такі стратегічні положення розвитку глобального інформаційного простору в Європі: 1) використання можливостей нових комунікаційних технологій; 2) подолання технологічного розриву між країнами Європи та ефективне співробітництво в галузі високих технологій і ринку; 3) сприяння участі у становленні інформаційного суспільства та нової економіки; 4) прогресивний розвиток. Окінавська Хартія є закликом до ефективного міжнародного співробітництва – політичного, економічного, гуманітарного, культурного – для світового прогресу [7]. В контексті заявлених Хартією положень, Рада Європи визначила основні принципи та напрямки для побудови інформаційного суспільства в Європі: 1) створення об'єднаної системи комп'ютерних мереж для вільного обігу інформації; 2) стимулювання соціального та суспільного розвитку європейських країн; 3) упровадження концепції інформаційної економіки, розвиток глобального ринку інформаційних послуг та електронної торгівлі; 4) захист основних прав і свобод людини та засобів масової комунікації; 5) дослідження проблем негативного впливу нових інформаційних і комунікаційних технологій на соціальний захист і трудові права населення Європи; 6) дотримання культурної самобутності та ідентичності нації; 7) захист прав інформаційної інтелектуальної власності в європейському інформаційному просторі [7].

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інформатизації суспільства в ЄС входить до кола найважливіших пріоритетів цього об'єднання і реалізується, насамперед, у межах політики у сфері інформаційного суспільства (Information society policy) та аудіовізуальної продукції і ЗМІ (Audiovisual and Media policy). З прийняттям документа «Стратегія «Європа 2020»» (Europe 2020 Strategy) дано відлік новому етапу розвитку інформаційного суспільства в ЄС, орієнтованому на підтримку зайнятості населення, підвищення продуктивності й соціального згуртування в Європі. ЄС нині є прикладом для розгляду процесів формування та реалізації багаторівневої інформаційної політики та взаємоузгодження цих рівнів між собою. Україні, яка підписала Угоду про асоціацію з ЄС, у процесі європейської інтеграції слід ретельно вивчити та запровадити досвід інформаційної політики ЄС [7].

Огляд міжнародно-правових актів універсального та регіонального значення, що встановлюють стандарти регулювання у сфері масової інформації, надає привід висловити припущення, що спочатку свобода масової інформації ґрунтувалася на альянсі двох фундаментальних свобод – свободи вираження поглядів та свободи пошуку, отримання і передачі інформації. Використання різних форм масового поширення думок та інформації розглядалося тільки як спосіб реалізації зазначених свобод. Ключовим концептом поняття «свобода масової інформації» є «свобода», тобто можливість безперешкодно (без встановлення перепон і без втручання, особливо з боку держави)

виробляти, шукати, одержувати і поширювати масову інформацію, тому до основних принципів здійснення зазначених прав і свобод, закріплених в міжнародно-правових актах, відносяться: 1) безперешкодність, 2) невтручання з боку держави, 3) незалежність від державних кордонів.

У міжнародних документах послідовно проводиться розмежування правомірних обмежень свободи вираження думки (основні цілі і умови таких обмежень знайшли своє закріплення в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод) та інших (таких, що порушують міжнародно-правові принципи) випадків втручання з боку держави у здійснення свободи вираження поглядів та похідну від неї – свободу масової інформації. У зв'язку з цим заборони підлягають конкретні прояви перешкоджання свободі масової інформації: перш за все, цензура, обмеження доступу до джерел інформації, переслідування журналістів за критику урядів, політичний та економічний тиск на пресу.

Говорячи про механізм впровадження міжнародних стандартів регулювання у сфері масової інформації в національне право, слід, насамперед, вимірювати рівень їх сприяння та нормативного врахування в Конституції України. З цих позицій право на свободу вираження своєї думки в Основному Законі закріплено у двох формах: по-перше, у формі конституційної гарантії свободи слова, тобто можливості публічно висловлювати свої погляди, ідеї і судження і поширювати їх будь-якими законними способами і, по-друге, у формі конституційної гарантії вільно шукати, одержувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом, що закріплено у вигляді спеціальної норми, яка міститься у ст. 34 Конституції України.

Крім того, на конституційному рівні встановлено ряд обмежень свободи вираження поглядів та свободи масової інформації в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупе-

редженості правосуддя. Але для більш якісного впровадження міжнародно-правових стандартів регулювання у сфері масової інформації у вітчизняному праві, слід провести ревізію інформаційного законодавства та створити його цілісну систему, гармонізовану з нормами міжнародного права.

Таким чином, міжнародно-правові стандарти регулювання у сфері масової інформації являють собою сукупність міжнародно-правових норм, об'єднаних в міжнародно-правові акти (конвенції, декларації, резолюції), предметом правового регулювання яких є як функціонування ЗМІ, так і питання міжнародного співробітництва в області поширення масової інформації. Міжнародні акти, що становлять стандарти регулювання у сфері масової інформації, є складовою частиною національної правової системи, тому законодавство України має бути приведене у повну відповідність з нормами цих актів. Важливо відзначити, що в цілому, конституційно-правові норми України про недопустимість обмеження свободи масової інформації відповідають міжнародним і загальноєвропейським стандартам в цій сфері.

Однією з показових об'єднуючих ознак міжнародного «інформаційного законодавства» є наявність динамічних показників розвитку міжнародних відносин у сфері масової інформації, що має вираження у гарантуванні вільної можливості для кожного члена глобального суспільства її виготовляти, збирати, одержувати, зберігати та поширювати. Звідси випливає необхідність постійного вдосконалення вітчизняного інформаційного законодавства, його доповнення на потребу сьогодення, апробації законодавчих норм у практичних взаємовідносинах між зацікавленими суб'єктами інформації, зокрема й масової інформації. Питання покращення інформаційного законодавства в Україні повинно завжди перебувати на порядку денному, а це передбачає і створення відповідних робочих груп із фахівців з цієї галузі, і постійну комунікацію з науковими установами та інститутами громадянського суспільства, які займаються інформаційною проблематикою, і постійний аналіз законодавчих норм на предмет їх відповідності міжнародним стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2. : Д–Й. – 1999. – 744 с.
2. Систематизація інформаційного законодавства України : [Монографія] / В. А. Ліпкан, В. А. Залізняк / За заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. – 304 с.
3. Костецька Т. А. Інформаційне право України : навчальний посібник / Т. А. Костецька. – Київ ; Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. – 170 с.
4. Свистович Р. С. Правове регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.07 / Р. С. Свистович ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2011. – 228 с.
5. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05 травня 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_444
6. Політична декларація про засоби масової інформації в демократичному суспільстві, прийнята на 4-й Європейській конференції на рівні міністрів з питань політики в галузі засобів масової інформації в Празі 7–8 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_121
7. Європейська інформаційна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helpiks.org/1-54840.html>